

УДК 323:316.733

І. В. Серих – завідувач відділу міжнародних відносин
Рівненського інституту слов'янознавства Київського
славистичного університету

Культурний розвиток в умовах глобалізації та його регулювання на засадах сталого розвитку

*Роботу виконано на кафедрі міжнародної
інформації РІС КСУ*

У статті осмислено наслідки культурного розвитку в умовах глобалізації та означення його напрямів на засадах сталого розвитку. Глобальні проблеми, які виникають у результаті глобалізації, стають стимулом для пошуку інструментів і засобів подолання проблем. Доведено, що вагомою протиположністю негативним та непередбачуваним наслідкам глобалізації у сфері культури виступає сталий розвиток. В основі нової парадигми розвитку соціокультурної сфери лежать ідеї самоорганізації культури в умовах сталого розвитку, що захистить від неконтрольованої глобалізації, і використання істотних переваг самої глобалізації. Подібний досвід маємо в розвинених країнах ЄС.

Ключові слова: глобалізація, проблеми глобалізації, культура, управління культурними процесами, сталий розвиток, принципи сталого розвитку.

Серых И. В. Культурное развитие в условиях глобализации и его регулирование на принципах устойчивого развития. В статье осмыслены последствия культурного развития в условиях глобализации и определения его направлений на принципах устойчивого развития. Глобальные проблемы, возникающие вследствие глобализации, становятся стимулом для поиска инструментов и средств преодоления проблем. Доказано, что существенным противовесом негативным и непредсказуемым последствиям глобализации в сфере культуры является устойчивое развитие. В основе новой парадигмы развития социокультурной сферы лежат идеи самоорганизации культуры в условиях устойчивого развития, защищающего от неуправляемой глобализации, и одновременного использования возможностей самой глобализации. Подобный опыт имеется в странах ЕС.

Ключевые слова: глобализация, проблемы глобализации, культура, управление культурными процессами, устойчивое развитие, принципы устойчивого развития.

Serch I. Cultural Development in the Conditions of Globalization and its Regulation on Sustainable Development Principles. The work purpose to present an essence of principles of a sustainable development in the conditions of globalization and cultural development, the analysis of problems of globalization and their influence on cultural life. Sustainable development principles here undertake an axiom of development of a society. The characteristic above the told concepts. Introduction of practical results of a sustainable development.

Key words: globalization, globalization problems, culture, management of cultural processes, a sustainable development, sustainable development principles.

Постановка наукової проблеми та її значення. Процес глобалізації та концепція сталого розвитку, безперечно, пов'язані паралельними місіями. Глобалізація – це чи не найвидатніше явище сучасного світу. Як світовий загальносуспільний процес вона характеризується уніфікацією життя в таких сферах, як економіка, фінанси, культура тощо; діє через держави, суспільства, різні інституції та окремі особистості. Ця тенденція світового розвитку має широкий спектр дій, суперечливий характер й амбівалентні наслідки. Вона проходить через кордони суверенних держав, нехтуючи наявними доктринами, устоями й фундаментальними правилами.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. На протиположності глобалізації, сталий розвиток видається повноцінним зрівновальним механізмом для глобального руху цивілізації задля позитивного розвитку теперішнього й наступних поколінь. На сьогодні сталий розвиток тлумачиться понад шістьдесятьма різними характеристиками. Однак спільним є те, що всі дослідники говорять про розвиток сучасного суспільства без шкоди розвитку наступних поколінь завдяки збалансованому виробництву та споживанню продуктів і товарів відповідно до природного потенціалу [1, 32; 2, 1–2; 3, 64].

Глобалізація призводить до появи глобальних проблем, із наслідками яких уже зіткнулося все людство. До неконтрольованих наслідків глобалізації з упевненістю можна віднести чинники маніпулювання суспільством, серед яких на першому плані:

- харчування (генномодифікована, або трансгенна, продукція, закупорена вода, продукти харчування, вирощені в неякісному середовищі, алкоголь руйнівню діють на організм людини);
- електромагнетизм (випромінювання від побутової техніки та мобільних телефонів на своєму частотному рівні впливає на людину);
- забруднення повітря (пряме зовнішнє отруєння організму);
- медицина (пряме внутрішнє отруєння).

До них також належить і низка чинників культурного плану:

- сучасна музика (рокова музика, низькочастотні баси змушують знижувати вібраційний рівень кожного індивіда);
- освіта (відбувається тотальне формування біороботів із метою заробітку; людина має стати втіленням світлих знань, які дадуть їй змогу зробити щасливою та збалансованою і себе, і довкілля, тобто сталого у розвитку);
- засоби масової інформації (зомбування свідомості).

Достатньо навести лише один приклад, коли в час глобальних трансформацій 1990-х рр. особливо загострилася ситуація в державах Центрально-Східної Європи. В Україні, з одного боку, промисловий комплекс переживав недостатність інвестування, подекуди – банкрутство, з іншого – на рільничі угіддя менше припадало хімічних добрив, що привело в багатьох районах до відновлення наземних і підземних вод, ріллі тощо. Якщо взяти Польщу, то ситуація була цілком протилежною: інтенсивно починає розвиватися економіка, зокрема промисловість і сільське господарство, однак їхні екостандарти вимагають до двадцяти різних хімічних домішок до рільничих та садівничих угідь.

Зрозуміло, що глобальні наслідки й чинники, які їх спричиняють, а також проблеми сталого розвитку, не залишилися поза увагою науковців. Важливі досягнення в дослідженні різних аспектів глобалізації та сталого розвитку належать таким зарубіжним і вітчизняним вченим, як В. Горшков, В. Данилов-Данілян, Ф. Канак, М. Кісельов, В. Князев, С. Кравченко, К. Лосев, М. Мойсєєв, В. Пашенко, М. Тарасенко, А. Толстоухов, А. Урсул, М. Хилько, В. Шинкарук й ін.

Невід’ємний елемент процесів глобалізації та сталого розвитку – культура як практична реалізація загальнолюдських і духовних цінностей. Однак, на жаль, питання культурного розвитку в дослідженнях сучасних науковців згадуються повсюдно, але, унаслідок низки причин, завжди залишаються на другому плані. Тому, на нашу думку, *актуальним* є дослідження культурного розвитку в умовах глобалізації.

Мета статті – вивчити наслідки культурного розвитку в умовах глобалізації та його осмислення на засадах сталого розвитку. Відтак вирішувалося два **завдання**:

- осмислення наслідків культурного розвитку в умовах глобалізації;
- означення напрямів розвитку культурного розмаїття на засадах сталого розвитку з використанням переваг глобалізації.

Спочатку розглянемо, як глобалізація проявляється в культурі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Відомий канадський філософ Маршал Маклюєн говорив про перетворення культури на «глобальне село», де мільйони людей стають свідками фактів, що відбуваються в різних закутках Землі [4, 47; 5, 48]. Завдяки мас-медіа, наприклад, можна запросити відвідувачів із цілого світу на один локальний культурний захід – олімпіаду чи звичайний концерт. Завдяки глобалізації в наше життя безперервно входять (розуміємо – «нав’язуються») уніфіковані стилі, стандарти, формати – кола, джинси, мильні серіали; поширюються однакові традиції, норми поведінки, наприклад через міжнародний туризм або працю за кордоном.

Характерне розповсюдження однакового програмного забезпечення й світової мережі Інтернет. На думку американського соціолога Мануеля Кастельса, мережні структури є і засобом, і результатом глобалізації суспільства. Рушійна сила розвитку нового суспільства, що формується на основі мережних структур, – протиріччя між глобалізацією світу та самотністю конкретного суспільства [6]. У цьому плані доречно згадати слова виконавчого редактора газети «International Herald Tribune» (США) Елісон Смейл: «Я вважаю, що надто рано говорити, що він

(мультикультуралізм) цілком загинув, як стверджують деякі політики-консерватори. Але вочевидь у Західній Європі є великі проблеми з інтеграцією у своє суспільство тих, хто приїжджає з іншої культури. Так само, як приїжджим складно адаптуватися до своїх «нових домівок» [7].

Зазвичай, глобалізацію культури пов'язують із двома фактами. Перший є поширенням західних індивідуалістичних цінностей і західного споживацького стилю життя серед більшості населення Землі, тобто розмиванням місцевих культурних традицій. Західні цінності пропагуються навіть тими соціальними інститутами, які визнають індивідуальні права людини та спроби захищати права людини на міжнародному рівні. Слід визнати особливу роль культурного консенсусу у світі: світова система завжди була й залишається мультикультурною, однак не можна заплющувати очі на зростаючий вплив західних цінностей у решти частин світу.

Другою тенденцією можна назвати запозичення західних «правил гри» в усьому світі. Бюрократичні організації, раціоналізм, матеріалістичні погляди, цінності економічної ефективності й політичної демократії поширюються у світі із часів європейського «ренесансу». Тут ідеться про глобалізацію культури в плані формування взаємозв'язку між економічними та культурологічними цінностями. Цей зв'язок є настільки вагомим, що сьогодні навіть говорять про «економіку культури» й «культурну економіку», оскільки суспільне виробництво все більш орієнтується на створення інтелектуальних, культурних і духовних благ та послуг. Відтак у сфері культури все сильніше відчуються закони ринку й конкуренції, зокрема формування так званої «масової культури».

Представники самобутніх культур, усвідомлено чи неусвідомлено, уже сьогодні відчувають, що за економічною, політичною, правовою і технологічною гомогенізацією йдуть побічні ефекти, які передусім викликають зміни їхніх традицій, культури та життєвого устрою. Однією з важливих потреб людини є власна ідентичність – приналежність до соціальної групи, конфесії, політичної або сексуальної спільноти, географічного ареалу тощо. Серед форм ідентичності культурна ідентичність – головна й усеосяжна; вона значною мірою визначає людську ментальність, психологію та життєвий устрій у цілому. Сьогодні практично ніхто не сумнівається, що глобалізація непрямим чином викликає зміни національних культур, а прибічники теорії «змови» звинувачують США в тому, що вони розробили ідеологію, котра має намір знищити розмаїття культур і мов, зробити світ культурно однорідним. І робиться це насамперед через знищення національних мов та применшення їх ролі та значення.

Відтак наслідком глобалізації є поява низки міжнародних мов: англійської, французької, іспанської, арабської, російської. Сьогодні можна говорити про появу ще однієї міжнародної мови – китайської. Такі наслідки можна пояснити із чисто економічних позицій: успішна економічна діяльність вимагає здійснення своєчасного інформаційного обміну однією мовою; у випадку глобалізаційного процесу такою виступає англійська мова. Однак не слід забувати, що конкретний індивід, суспільство, етнос насамперед самоідентифікуються з мовою як основою національної культури. Тому зневажання національної мови, навіть зменшення території її розповсюдження та використання, сприймається винятково хворобливо. Із ціннісної позиції мова не лише є засіб передачі повідомлення, тобто засіб комунікації, але й світогляд і світовідчуження народу – носія цієї мови. Мова є невід'ємною ознакою нації. Національною свідомістю мова сприймається як живий організм, що вимагає дбайливого ставлення та розвитку. За втратою мови відбувається руйнування історичної спадковості, зв'язку часів, пам'яті. Тому національна мова – найважливіший елемент культури, який пронизує всі феномени культури [8].

Процеси глобалізації певним чином призводять до розриву національної пам'яті. Культура – це своєрідна форма історичної пам'яті; вона виступає як колективна пам'ять, у якій відбувається фіксація, збереження й запам'ятовування життєвого устрою, соціального та духовного досвіду суспільства. Культура як пам'ять зберігає не все, що створено народом – носієм цієї культури, а лише те, що об'єктивно виявилось цінним для неї.

Якщо скористатися аналогією й осмислити значення та роль пам'яті в реальному житті конкретної людини, тоді стає зрозумілим значення культурної пам'яті в житті нації. Утрачаючи пам'ять, людина втрачає власну біографію, власне «я» та індивідуальну цілісність. Таку ж роль в історичному бутті суспільства й нації виконує культура. Соціальний досвід людей передається від покоління до покоління за допомогою культури. Нація усвідомлює свою єдність, вона має власну історичну пам'ять, за допомогою якої сприймається її минуле як основа сьогодення й майбутнього.

Відтак зберігається контакт навіть із далекими предками: вони та їхні діяння перманентно наявні в житті сучасників. Спосіб життя, визначений культурою, розглядається не просто як ординарний побутовий чинник, а як значний здобуток, у досягнення якого зробили свій внесок чимало поколінь людей.

Людина настільки визначена культурою, що зміна навіть у такій незначній сфері, як кулінарія або кухня (ми вже навіть не говоримо про більш глибокі зміни в традиціях, релігії, моралі, мистецтві, щоденному житті), сприймається дуже хворобливо (пригадаймо історію приходу до нас корпорацій «Макдональдс» чи «Кока-кола»). Слід зауважити, що «макдональдизація» часто використовується як синонім «глобалізації». Зазначимо, що традиційні (не модернізовані) суспільства чинять сильніший опір процесам глобалізації.

Крім того, на рівні окремого індивіда культурні цінності й норми є основою його психічної рівноваги. Тому варто потрапити в ситуацію, у якій беруть участь різні культурні системи, коли соціальне середовище вимагає від людини дій, що суперечать нормам її культури, і людина природно прагне зберегти свою культурну ідентичність, хоча середовище й вимагає культурної адаптації. Створюється ситуація, коли людина або група людей змушені адаптуватися до вимог різних культурних систем, які часто суперечать одна одній і/або виключають одна одну. Усе це зумовлює руйнування цілісності свідомості та призводить до внутрішнього дискомфорту особи або соціальної групи, що, зі свого боку, відбивається на поведінці, яка може ставати агресивною й виражатися в націоналістичних, кримінальних, антиконфесійних діях особи, а також у її депресивному й меланхолійному настрою.

Аналіз результатів другого етапу дослідження слід розпочати з того, що глобалізація може бути використана для розвитку культури та розповсюдження принципів сталого розвитку. Це відзначає чимало дослідників, практиків, національних і міжнародних інституцій (див. [9; 10]). Зазначена теза стала основою нової парадигми розвитку соціокультурної сфери, яку стисло можна сформулювати так: використання самоорганізації культури в умовах сталого розвитку, що захистить від неконтрольованої глобалізації й використає її переваги.

Сьогодні перші приклади застосування подібного підходу маємо в рамках ЄС.

До найвагоміших слід віднести політику підтримки і збереження національної та локальної ідентичності в ЄС. Як записано в законодавстві ЄС, «...діяльність Європейського Союзу у сфері культури регулюється статтею 167 розділу “Культура” Договору про функціонування Європейського Союзу та, відповідно до Договору, доповнює культурну політику держав-членів у різних напрямках: наприклад, збереження європейської культурної спадщини, налагодження співробітництва між культурними інституціями різних країн, а також сприяння посиленню творчої роботи. На регулювання культурного сектору в державах-членах впливають також норми договорів про Європейський Союз, хоча вони безпосередньо не стосуються питань культури» [11].

Ще одним напрямом, який іде в руслі сталого розвитку, є спільний розвиток культури й людини в плані формування громадянського суспільства. Якщо взяти досвід наших найближчих сусідів – поляків, то громадянське суспільство формується двоюко: з одного боку, громада активно ангажується в сучасність; з іншого – надто міцними є усталені національні традиції, які намагаються повсюдно зберегти. Попри стереотипи корумпованості влади, польське суспільство малими кроками прямує в напрямі до формування розвиненого громадянського суспільства зі своїми характерними польськими формою й рисами [12]. Зміцнення міжкультурної комунікації передбачає знищення стереотипів і бар'єрів між різними групами суспільства: конфесіями, націями, бідними, багатими, урядовцями, працівниками, уболівальниками та іншими акторами нашого сьогодення

Третім напрямом сталого розвитку є розвиток нової культури на засадах якнайширшого використання нових інформаційних комп'ютерних технологій.

Держави – члени ЄС також дають чимало прикладів застосування принципів сталого розвитку з метою покращення довкілля та підвищення екологічної свідомості населення. Це й екологічні містечка на зразок «Гнізда Лелеки» біля Єлька (Польща), і збільшення акцизу на автомобілі з двигунами об'ємом понад два літри, і збільшення акцизу на тютюн та алкоголь, і дотації екологічним місцевостям, і екологічна транспортна політика (якомога ширше використання велосипедів, громадського транспорту, електромобілів), і застосування відновлюваних джерел енергії (політика

ЄС-2020, де до 2020 р. прагнуть досягти рівня використання з відновлюваних джерел енергії не менше 20 %), і використання екологічної упаковки тощо.

Висновки й перспективи подальших досліджень. У тісному глобалізованому світі людство рухається, еволюціонує, переживає піднесення й падіння, учить на своїх помилках і «радошах». Глобальні проблеми, які виникають, стають стимулом для того, щоб замислитися над власними вчинками та шукати інструменти, методи й засоби подолання проблем.

Своєрідною протиположністю негативним і непередбачуваним наслідкам глобалізації у сфері культури є сталий розвиток. В основі нової парадигми розвитку соціокультурної сфери лежить ідея самоорганізації культури в умовах сталого розвитку, що захистить від неконтрольованої глобалізації та використає суттєві переваги глобалізації. Подібний досвід маємо в розвинених країнах ЄС.

Список використаної літератури

1. Zasada zrównoważonego rozwoju w prawie i praktyce ochrony środowiska: Seminarium naukowe w Prywatnej Wyższej Szkole Businessu i Administracji / red. K. Równy, J. Jabłoński. – Warszawa : PWSBA, 2002. – 332 s. – S. 11, 32.
2. Worlds Apartament Globalization and the Environment / ed. by J. G. Speth. – Washington : Island Press, 2003. – 181 s. – S. 1–2.
3. Novacek P. Third Transition, Towards Sustainable Development and Global Governance / P. Novacek. – Olomouc, 2001. – 285 s. – S. 64.
4. Мак-Люэн Г. М. Галактика Гуттенберга: Сотворение человека печатной культуры / Герберт Маршалл Мак-Люэн ; пер. с англ. А. Юдина. – К. : Ника-Центр, 2003. – 432 с. – С.47.
5. Маклюэн Г. М. Понимание медиа: Внешние расширения человека / Г. М. Маклюэн ; пер. с англ. В. Николаева ; заключ. слово М. Вавилова. – М. : Жуковский ; КАНОН-пресс-Ц ; Кучково поле, 2003. – 464 с. – С. 21, 48.
6. Кастельс М. Сетевое общество [Электронный ресурс] / Мануэль Кастельс // Мир Тяньши. – 2006. – № 2 (24). – Режим доступа : <http://www.htls.ru/journal/24/10.htm> (2011-12-27)
7. Каково будущее мультикультурализма в Европе? [Электронный ресурс] // Радио «Голос России». – 2011.09.11. – Режим доступа : <http://rus.ruvr.ru/2011/09/26/56146621.html> (2011-12-27)
8. Позднякова А. Глобалізація в мовному аспекті. Промова про мову [Електронний ресурс] / Альбіна Позднякова // ХайВей: Портал громадянської журналістики. – 2005.11.28. – Режим доступу : <http://h.ua/story/4286/> (2011-12-27)
9. Matuszczak A. Racjonalność w warunkach globalizacji na przykładzie modelu zrównoważonego rozwoju rolnictwa / Anna Matuszczak // Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy / VII Kongres Ekonomistów Polskich. – 2008. – No 1. – Warszawa, PTE, 2007. – S. 101–115.
10. Zintegrowana polityka przemysłowa w erze globalizacji: konkurencyjność i zrównoważony rozwój na pierwszym planie / COM (2010) 614 PROJEKT OPINII Komitetu Regionów, Bruksela, 11–12 października 2011 r. – Brussel, 2010. – 16 s.
11. Пахлова С. Культурна політика: нові перспективи після прийняття Лісабонського договору / Світлана Пахлова ; Центр місц. активності ; Ін-т соціокультур. менеджменту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lacenter.org.ua/2011-02-14-11-24-55/768-2011-07-19-08-21-19.html> (2011-12-27)
12. Kształtowanie się, stan i perspektywy społeczeństwa obywatelskiego w Polsce od roku 1989 / 2010-01-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sciaga.pl/tekst/107063-108-ksztaltowanie-sie-stan-i-perspektywy-spolczenstwa-obywatelskiego-w-polsce-od> (2011-12-27)

Статтю подано до редколегії
28.11.2011 р.